

УДК 331.103.32

В. М. Зливка,

*заступник директора-завідувач НДВ продуктивності в сільському господарстві,
Науково-дослідний центр "Донецькагропромпродуктивність"*

РОЛЬ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РАЦІОНАЛЬНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ВСІХ ВИДІВ РЕСУРСІВ

У статті розглянуто головну роль нормування праці та вплив організації живої праці для підвищення ефективності виробництва, оптимізації витратання всіх видів ресурсів.

Is considered leading role of setting of norms of labour and influencing of organization of living labour on the increase of efficiency of production, optimizations of the use of all types of resources.

ВСТУП

Рівень розвитку суспільства завжди визначався характером і динамічністю використання потенційних можливостей, укладених у його складових продуктивних силах і виробничих відносинах, їхнім взаємозв'язком і взаємозумовленістю. Конкретні форми й методи їхньої обмеженої обумовленості в загальній концепції прогресу суспільства, характер розвитку на тому або іншому етапі ринкових відносин в країні є або стримуючим фактором, або тим, що дає всебічний простір просуванню вперед. Зневага даної залежності, недостатня увага до об'єктивної необхідності вдосконалювання форм суспільних відносин стало основною причиною, що стримує ефективне використання ресурсного потенціалу в нашій країні в останні роки.

Перехідний період розвитку нашої держави визначає необхідність розробки нових і коригування відомих методів аналізу сучасних економічних процесів за допомогою розробленої системи норм і нормативів відповідно з конкретними умовами господарства та досягнутим рівнем продуктивності праці.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Пошук методів забезпечення певної ефективності виробництва, оптимізації витратання всіх видів ресурсів, що залучаються для цього: живої праці, сировини та матеріалів, палива й енергії, інструментів та устаткування тощо; сприяння активному впровадженню науки і техніки, забезпеченню економічно обґрунтованих співвідношень між зростанням продуктивності праці і заробітною платою, посилення матеріального заохочення робітників.

РЕЗУЛЬТАТИ

В Україні розроблена нормативна система галузей АПК, яка призначена для обслуговування агропромислового сектора економіки і країни в цілому і являє собою сукупність трудових процесів, виражених у оптимальних нормативних

матеріалах, розроблених на основі впливу показників, організаційно взаємопов'язаних зовнішніх, внутрішніх і природно-біологічних нормоутворюючих чинників [1].

В ринкових умовах на рівні підприємства як необхідне сприймається затрати часу та відповідні ресурси, які треба витратити на одиницю продукції. Обов'язковою умовою успіхів в роботі підприємств є постійне впровадження прогресивних норм на нову техніку, перегляд застарілих норм виробітку та витрат палива з урахуванням усіх нормоутворюючих чинників, від чого залежить раціональне та ефективне застосування матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Для забезпечення органічного взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх чинників слід виходити з того, що будь-яке завдання обґрунтування норми має доцільність лише тоді, коли об'єктивно визначені різні варіанти самої норми або характеристики технологічних і трудових процесів, що зумовлюють її.

В умовах високої оснащеності сільськогосподарського виробництва технікою, значного сезонного дефіциту робочої сили важливе значення в підвищенні продуктивності праці і зниженні трудомісткості продукції займають організаційно-господарські фактори: організація виробництва і праці.

Організація праці на рівні підприємства — це приведення трудової діяльності людей до системи, що забезпечує досягнення максимально можливого корисного ефекту з урахуванням конкретних умов цієї діяльності на рівні відповідальності [2].

Корисний ефект визначається системою заходів, спрямованих на забезпечення безперебійного функціонування робочої сили з метою досягнення корисного ефекту трудової діяльності.

Сутність аналізу якості організації праці на підприємстві полягає в комплексному науково обґрунтованому дослідженні діючої на підприємстві організації праці, у виявленні позитивних і негативних сторін трудового процесу, визначенні

впливу рівня організації праці на використання робочого часу.

На базі сільськогосподарських підприємств Донецької області проведено дослідження та аналіз стану затрат праці і ресурсів в рослинництві за останні 5 років (2003—2007 рр.) в спів-відношенні до 2000 року.

Об'єктом досліджень були господарства різних організаційно-правових форм господарювання. В період напружених польових сільськогосподарських робіт вивчалася організація, технічне та технологічне забезпечення їх проведення, оцінювалася раціональність установлених форм поділу й кооперації праці і їхня відповідність сучасному рівню науки й техніки; перевірялася правильність розміщення й використання працівників, відповідність їхнього професійно-кваліфікаційного рівня вимогам сучасного виробництва, устанавлювалися причини втрат і нераціональних витрат робочого часу, відповідність фактичних умов праці нормативним; визначалися найбільш ефективні методи матеріального й морального стимулювання працівників.

Важливість проведених досліджень полягає не тільки в розширенні напрямів діяльності нормативної мережі, а і в тому, що ці дослідження ґрунтуються на нових концептуальних і методологічних підходах, на економічних категоріях аналізу і розроблення структури витрат, які обумовлюють собівартість продукції і визначають у кінцевому підсумку прибуток підприємств.

Стан і форми організації праці та управління в господарствах ще відстають від рівня сучасного стану розвитку сільського господарства. Внаслідок цього трудові ресурси використовуються не досить ефективно, мають місце незайнятість працівників, простої машин та механізмів, порушується технологічний процес. Тому питання раціональної організації праці та управління виробництвом мають винятково важливе значення для подальшого розвитку господарств.

Виконання виробничого завдання починається на робочому місці конкретними вико-навцями. Для них планом щозмінної роботи є норма праці на відповідний трудовий процес. Успішне виконання змінної норми насамперед залежить від свідомого і умілого виконання трудового процесу у нормативному режимі кожним працівником [3].

Однією із основних умов раціональної організації праці є її розподіл, який служить важливим фактором підвищення її продуктивності. Але із досліджених 10-ти комплексних механізованих бригад області в 6-ти під час проведення щозмінного наряду серед членів бригади виникли суперечки та непорозуміння з приводу розподілу робочого завдання. Це говорить про відсутність у бригадирів планів виконання робіт, що приводить до значних затрат робочого часу на з'ясування питань по розподілу завдання і перевищення нормативного часу, відведеного на його отримання в середньому в 4,4 рази.

Робочі завдання членам бригади доводять не в повній мірі. Із опитаних 142 механізаторів тільки

23 чоловіка, або 16,2 відсотків, знали конкретні норми виробітку та витрати палива на відведені їм завдання. Своєчасно доведене завдання є важливим елементом організації виробництва і відіграє важливу роль у підвищенні продуктивності праці. Яка мова в цих господарствах може йти про стимулювання праці, якщо не доведено нормоване завдання.

Недооцінка організаційної і мотиваційної ролі нормування праці як важливої традиційно невід'ємної ланки сільськогосподарського виробництва призводить до значних втрат трудових і матеріальних ресурсів. Це негативно позначається на моральному та матеріальному заохоченні працівників до підвищення продуктивності праці.

Особливо великі втрати спостерігаються вранці при підготовці агрегатів до роботи. По нормативах затрати часу на щозмінне технічне обслуговування агрегатів складають від 25 до 49 хвилин. В той же час на щозмінне технічне обслуговування тракторів та сільгоспмашин в досліджених бригадах витрачається в середньому 22% часу зміни, або 1,6 години, що більше нормативного в 2,6 рази. Тільки 9 відсотків механізаторів можуть чітко назвати нормативний час відведений на проведення щозмінного технічного обслуговування.

Питання раціональної організації праці та управління виробництвом мають винятково важливе значення для подальшого розвитку господарств. Від характеру форми раціонального розподілу і кооперації залежить рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. На таких основних видах польових робіт, як посів, підживлення рослин, внесення добрив, збирання врожаю одна група людей зайнята на обслуговуванні основних агрегатів, інша на підвезенні насіння, добрив, транспортуванні продукції тощо. Затримка чи несвоєчасне виконання роботи однією із груп негайно порушує весь робочий процес. В структурі втрат робочого часу найбільша питома вага припадає на простої по організаційним причинам, які обумовлені затримкою в підвезенні матеріалів, очікуванні завантаження чи вивантаження. В досліджених бригадах вони складають в середньому 72 відсотки від загальних простоїв. (рис. 1).

Інша значна частина втрат робочого часу припадає на простої по технічним причинам. Підтримання працездатності агрегатів на основі повного і своєчасного виконання операцій технічного обслуговування дозволяє протягом усього сезону не витрачати час на ремонт, що значно прискорює виконання сільськогосподарських робіт. Простої по технічним причинам складають в середньому 17% від загальних простоїв.

Інші простої (11% від загальних простоїв) припадають на втрати робочого часу з вини виконавців.

Щоб уникнути цих втрат в господарствах, необхідно створити кращі умови для роботи людей, підвищити рівень матеріального заохочення.

Проаналізувавши динаміку втрат робочого часу за останні 5 років та порівнявши її з 2000 роком можна зробити висновки, що в цілому втрати

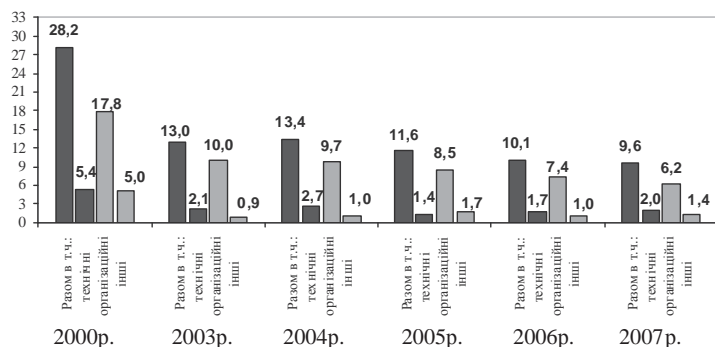

Рис. 1. Динаміка втрат робочого часу, %.

робочого часу знизилися на 34,0%. Цьому сприяє постійне проведення досліджень по вивченню стану нормування праці та втрат робочого часу під час проведення основних польових робіт та освітлення їх результатів на обласних нарадах, семінарах, які планово проводяться нашим Центром в тісному зв'язку з обласним управлінням агропромислового розвитку та облдержадміністрацією. На цих підсумкових нарадах висвітлюються питання по підвищенню ефективності ведення господарства на основі науково прогресивних норм праці, розповсюдженню передового досвіду, освітлюється аналіз втрат робочого часу та рівень виконання НОН в господарствах області.

За останні роки господарства придбали багато техніки як вітчизняного, так і закордонного виробництва, на яку впродовж 2003—2007 років розроблялися і впроваджувалися науково обгрунтовані норми продуктивності. Всі ці заходи дали змогу зменшити втрати робочого часу по організаційним причинам на 34,8%, технічним — на 37,0%, іншим — на 28%. Але організація трудових процесів на робочих місцях в господарствах ще не відповідає передбаченій нормами організації, тобто сьогоденна організація не забезпечує виконання норм продуктивності. Рівень виконання НОН складає від 85 до 98 відсотків по причині втрат робочого часу та затраченого понад нормованого часу на щозмінне технічне обслуговування.

В сучасних умовах на ринок України надходять пропозиції від закордонних фірм на широкий спектр техніки, кількість серійно випущених тракторів складає близько 1000 моделей, а сільськогосподарських машин — понад 13 тис. Тому при впровадженні різнотипної сільськогосподарської техніки на окремих підприємствах відсутні науково-обгрунтовані норми праці. Виникає необхідність проаналізувати наявність діючих норм і нормативів праці, їх придатність до застосування. В кожному господарстві області необхідно розробити нові або переглянути діючі норми і нормативи праці (додаток до колективного договору по оплаті та нормуванню праці) згідно з матеріалами паспортизації полів, затвердити їх у встановленому порядку, за погодженням з профспілкою та науково-дослідним центром.

В 2005 році були розроблені та випущені

збірники типових норм продуктивності на но-ву техніку на механізовані польові роботи. При їх впровадженні рівень забезпеченості господарств нормами на нову техніку почав значно зростати. В 2005 році він досяг рівня 58,2%, в 2006 році — зріс на 21,7% і досяг рівня 79,6%, в 2007 році — зріс на 6,7% і досяг рівня 86,3% (рис. 2).

Формування нормативної бази проводиться шляхом забезпечення кожного підприємства нормативними матеріалами.

На прикладі ВАТ "Бахчовик" Тельманівського району розглянемо обов'язкову вимогу до систем трудових затрат — гнучність та оперативність, а також вплив нормування праці на основні економічні показники господарства.

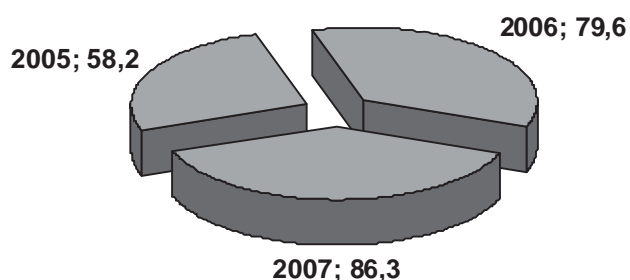
Проведені дослідження показали, що в 2006 році господарство було забезпечене сільськогосподарською технікою на 96 відсотків із них застарілої техніки 69,5%. Після придбання нової техніки норми не розроблялися, а прирівнювалися, на погляд фахівців, до аналогічної. Рівень забезпечення господарств НОН продуктивності в рослинництві складав 79,6%. Паспортизація полів проведена давно і не відповідала дійсності, тому норми продуктивності застосовувалися по різних групах полів, враховуючи тільки довжину гонів. В технологічних картах закладалися необгрунтовано занижені норми продуктивності та завищені норми витрат палива на 19—26%. Середній рівень виконання НОН на механізованих польових роботах складав 83,4%.

Матеріальне стимулювання застосовувалось тільки на збиральних роботах, де воно на-віть перевищувало частку тарифної заробітної плати. Таке стимулювання не відповідає конк-ретному рівню продуктивності праці кожного працівника. Стимулом праці в рослинництві повинна бути винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи, винахідливість, особливі умови праці, якість та стислі терміни виконання робіт. Тому система спонукання до праці має ґрунтуватися на результатах спеціальних досліджень, нормуванні праці і врахувати вклад кожного працівника.

Нормування в поєднанні з іншими елементами організації праці та технології виробництва, як ефективний засіб мотивації праці всіх категорій працівників, сприяє раціоналізації трудових процесів, зменшенню втрат робочого часу, оптимальному об'єднанню колективних зусиль на основі прогресивних форм кооперування праці.

Серед інших завдань нормування праці — створення бази даних для внутрішньовиробничого планування, сприяння підвищенню кваліфікації виконавців шляхом узагальнення й поширення передового виробничого досвіду, вдосконалення форм і систем оплати праці тощо [3].

Основними причинами невиконання НОН в господарстві було неправильне визначення групи господарства по паспортизації полів, недоліки в організації праці, внутрішньозмінні прості по організаційним та технічним причинам,

Рис. 2. Рівень забезпеченості господарств нормами продуктивності на нову техніку, (%)

неправильне визначенням нормоутворюючих чинників і т. ін.

На основі проведених досліджень в господарстві фахівцями центру "Донецькагропром-продуктивність" визначені найбільш оптимальні й ефективні напрями організації праці з погляду їхнього впливу на результати конкретного виробництва господарства, зроблено висновки та надана методична і практична допомога. Проведено паспортизацію полів, на основі якої складено Додаток до колективного договору "Збірник норм продуктивності на роботи виконувани в госпо-

Таблиця 1. Основні економічні показники ВАТ "Бахчовик" Тельманівського району Донецької області

Показники господарства	2006 рік	2007 рік
Середній рівень виконання НОН на механізованих польових роботах, %	83,4	97,7
Втрати робочого часу, %	23,3	8,0
Валова продукція на 1 працюючого, тис. грн..	43,8	50,9
Продуктивність праці, тис. грн..	41,2	46,3
Витрати палива на 1 умовний га, л.	10,6	8,1
Забезпеченість НОН на нову техніку, %	63,3	92,4
Забезпеченість збірниками норм продуктивності, %	72,8	97,9

дарстві", в який включено 1986 норм продуктивності та витрат палива в рослинництві. Господарство забезпечено необхідною нормативною літературою, проведено навчання фахівців методам технічного нормування праці на сучасному етапі. Надані пропозиції щодо матеріального стимулювання праці робітників.

Ці та інші заходи дали змогу господарству вже через рік підняти рівень виконання НОН до 97,7%, втрати робочого часу зменшилися в 2,9 рази, вихід валової продукції на 1 працюючого збільшився на 16,2%, продуктивність праці зросла на 12,4%, витрати пального на 1 умовний га зменшилися на 23,5%. Підвищилася якість виконання робіт (таб. 1).

Втрати робочого часу і рівень виконання норм значною мірою впливають на прямі затрати на виробництво продукції. У сучасних умовах підвищення вимог до затрат праці викликане посиленням їх впливу на кінцеві результати господарської діяльності, тобто досягнення комерційного успіху [2].

Проблема посилення контролю та облік витрат на робочу силу полягає в необхідності запровадження прогресивної організації праці, досягнення збалансованої взаємодії, раціонального поєднання технічних, технологічних і організаційних чинників, під впливом яких скорочуються затрати праці на виробництво одиниці продукції, підвищується якість виконання робіт.

ВИСНОВКИ

Як бачимо, на сучасному етапі ефективно ведення сільськогосподарського виробництва неможливе без впорядкування системи норм і нормативів на кожному підприємстві, без приведення їх у відповідність з конкретними умовами господарства і досягнутим рівнем продуктивності праці.

При формуванні та впровадженні в 2007 році згідно з матеріалами паспортизації полів, з урахуванням діючої технології виконання робіт і належної організації праці в 5-ти господарствах області збірників норм праці (додатків до колективного договору), в які ввійшло близько 10 тис. переглянутих, розроблених та обґрунтованих норм продуктивності, економічний ефект склав 96,7 тис. грн., продуктивність праці в цих господарствах зросла в середньому на 29,6%. Вважаємо за доцільне проводити наукову діяльність в цьому напрямі в усіх регіонах України. А для господарств, які вже впровадили розроблені раніше додатки (збірники норм праці), до колективного договору по оплаті та нормуванню праці ввести обов'язковий перегляд цих додатків з метою удосконалення діючих норм праці і впровадження норм на нову техніку. На сучасному етапі одне з найголовніших завдань в сільському господарстві полягає у підвищенні ролі науково-методичного забезпечення системи економічних норм і нормативів, здійсненні контролю за їх дотриманням для сприяння підвищення продуктивності виробництва в сільському господарстві. Адже забезпечення ефективності сучасного виробництва неможливе без визначення оптимальних витрат трудових ресурсів, бо надлишок у їх витрачанні призводить до підвищення собівартості продукції.

Література:

1. Вітвіцький В.В. Управління галузевими системами економічних норм і нормативів в АПК. — К.: ТОВ "ТАТ", — 2001. — 568 с.
2. Калина А.В. Економіка праці: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К.: МАУП, 2004. — 272 с.
3. Вітвіцький В.В. Комплексна оцінка систем економічних норм і нормативів. — К. — 1999. — 234 с.
4. Галузева угода між Міністерством аграрної політики України, галузевими об'єднаннями підприємств та Профспілкою працівників агропромислового комплексу України на 2006—2008 роки. — К., 2006. — 56 с.

Стаття надійшла до редакції 20 січня 2009 р.